

Miloslava Šotolová:

Portfolio jako nástroj rozvoje profesní identity studentů oboru sociální práce

Abstrakt: Cílem předkládaného textu je zreflekovat význam studentského portfolia v pregraduálním vzdělávání jako efektivní nástroj pro formování profesní identity studentů oboru sociální práce v kontextu vzdělávacích diskurzů. První část textu se věnuje tématu profesní identity budoucích sociálních pracovníků, a popisuje, jaký význam má téma profesní identity uvnitř oboru sociální práce. Druhá část představuje portfolio – vymezení pojmu, jeho smysl, cíle, obsah a přínosy i limity pro sebezrovoj s ohledem na formování profesní identity. Poslední část statí představí teoretické přístupy pro práci s portfoliem a legitimizuje různé diskurzy ve vzdělávání v oboru sociální práce. Text je vystavěn jako teoretická stat.

Klíčová slova: profesní identita, portfolio, vzdělávací diskurzy v sociální práci

Abstract: The aim of this text is to reflect on the importance of the student portfolio in undergraduate education as an effective tool for shaping the professional identity of students in the field of social work in the context of educational discourses. The first part of the text deals with the topic of professional identity of future social workers, and describes the importance of the topic of professional identity in the field of social work. The second part presents the portfolio – the definition of the term, its meaning, goals, content and benefits as well as the limits for self-development with regard to the formation of professional identity. The last part of the article presents theoretical approaches to working with portfolios and legitimizes various discourses in education in the field of social work. The text is constructed as a theoretical article.

Keywords: professional identity, portfolio, educational discourses in social work

Tématem předkládaného textu je portfolio jako efektivní nástroj při formování profesní identity. Pozornost je věnována zejména období pregraduálního vzdělávání studentů v oboru sociální práce a využívání portfolia pro zaznamenání, reflexi a zpětnou vazbu jejich kariérní cesty. Portfolio je nástrojem, který umožní studentům i učitelům systematicky uchopit proces formování profesní identity. Článek může přispět k úvahám o změně využívání portfolia v rámci vzdělávání v oboru sociální práce v ČR. Také může inspirovat zaměstnavatele na poli sociálních služeb a dalších institucí k využívání portfolia a tím posílit jeho důležitost nejenom v období vzdělávání, ale především v období následné mnohaleté kariérní éry. Zdá se, že v současné době se jedná o dva oddělené světy.

V tomto kontextu je pak důležité, aby studenti pochopili, že mají odpovědnost za poctivé a svědomité vedení svého portfolia, vzdělavatelé odpovídají za to, že se studenti naučí portfolio kvalitně vést a odpovědnost zaměstnavatelů spočívá v přijetí, legitimizaci a přenosu portfolia ze světa studia do světa pracovního života. Je velkým přáním propojit tyto oblasti pevnými mosty a doufat, že provizorní lávky budou co nejdříve minulostí.

Profesní identita – důležitý aspekt sociální práce

Téma identity je rozsáhlé. Představuje mnoho pojetí, definic a typů. V základním pojetí je slovo identita vykládáno jako „tožnost, sebeuvědomění člověka, ztotožnění se s něčím, přijetí něčeho pro člověka významného“ . (ABZ Slovník cizích slov 1) Pojem identita je využíván napříč mnoha obory. Uplatnění našel v psychologii, sociologii, politických vědách, ale i v matematice nebo managementu.

V kontextu pomáhajících profesí, a především na poli sociální práce, se s pojmem identita zachází ve spojení s termínem *profesní*. Pro pochopení tohoto pojmu je důležité vydefinovat další dvě oblasti, které jsou součástí profesní identity, těmi jsou osobní a sociální identita. Osobní identita vychází z psychologie a jde o sebepojetí svého vlastního já, identita jedince je chápána jako „prožívání toho, čím jedinec je (vlastní autenticity, jedinečnosti a konzistentnosti v čase a prostoru), a to jako individuum i člen lidských společenství“ . (Bačová, 1997 in Výrost, Slaměnk, 1997: 113)

Osobní identitu v propojení s profesí popisuje i Švaříček (2009): „pojetí osobních identit je tolik, kolik je společenství, na nichž nám záleží. Osobní identitu člověk získává a uděluje sám sobě, je výslednicí a průmětem jeho života (jeho zkušeností, vnímáním sebe, zážitků). Naproti tomu profesní identita je tzv. získaná/připsaná a vyvíjí se stejně jako ta osobní po celý život. Profesní identita je jednou z významných tzv. získaných identit člověka.“ (Švaříček, 2009: 45) Sociální identita vychází ze sociálního konstruktivismu. Holubová (2016) konstatuje, že identita je konstruovaná, nestálá, proměnlivá a nekonečně znovu utvářená.

Profesní identita je esencí všech úrovní identit. Wiegnerová (2014) popisuje, že „konstruování profesní identity je na jedné straně sociálním procesem (probíhá v rámci mezilidských interakcí a pozorováním sociálních modelů a rolí), na druhé straně je to proces osobní (vnitřní) interpretace prožitých zkušeností a významů“ . (Wiegnerová, 2014: 511) Je možné konstatovat, že výsledná profesní identita je vnímání a prezentace sebe sama jako jedince, který zastává určitou sociální roli (sociální pracovník), který se ale pro tuto roli musí profesně připravit a neustále formovat. Dobrow a Higgins (2005) profesní identitu jedince definují jako konstantní systém vlastností, postojů, motivů a zkušeností, které jedincům umožňují definovat jejich profesní roli a uskutečňovat jejich profesní cíle. Z toho vyplývá, že člověk je schopný vnímat určitý pocit toho, že je profesionál a sám sebe v této roli autenticky prožívá. (Žydzūnaitė a Crisafulli, 2013)

Profesní identita je v oboru sociální práce třaskavé téma. Sociální práce je obor multiparadigmatický, multioborový, o to obtížněji se hledá jasná identita profese, směřování oboru, jeho prestiž. Prestiž se může stát motivací pro rozhodnutí stát se sociálním pracovníkem a vydat se na cestu formování vlastní profesní identity. Za absentující v tématu budování profesní identity je možné považovat i spojenectví mezi sociálními pracovníky, kteří mají odvalu, kreativitu a ochotu hrdě se k oboru hlásit, dle Růžičkové a Musila (2009) pojmenované jako *kollektivní identita*.

Profesní identita je dynamický proces. Jurčík (2020) uvádí, že „profesní identita je stále se vyvíjející proces, kdy skrze interpretaci a reinterpretaci svých příběhů (narativů) je profesní identita formována. Velkou roli hrají klíčové události v profesní kariéře jako první kontakt s praxí apod.“ (Jurčík, 2020: 81) Profesní identita se proměňuje v čase a má několik fází.

Úvodní fázi je prvotní setkání s profesí, které obvykle začíná nástupem do studia oboru sociální práce a trvá po dobu celé profesní kariéry. Zachytí vstupní východí stav pojetí vlastní profesní identity jako významný moment pro zpětnou vazbu a reflexi vývoje jednotlivce je pro sociálního pracovníka (studenta) zásadní. V období studia tak nastává dynamický rozvoj pojetí své vlastní profesní identity. Tento proces ale musí začít při uvědomění osobní identity, pochopením rozměru sociální role, až ke křivenému stavu pochopení vlastní profesní identity. K tomuto účelu slouží portfolio, které může být studentům zcela explicitně představeno jako nástroj pro uvědomění si procesu formování profesní identity. Je na vzdělavatelích, jak se jim podaří portfolio a popis procesu konstruování profesní identity zapracovat do kurikula a do struktury plánu vzdělávání. Je důležité, aby studenti tento cíl svého vzdělávání znali, rozuměli mu a byli s ním ztotožnění. Jedině za splnění těchto podmínek budou studenti schopni spolupracovat a převzít odpovědnost za svoje vzdělávání a „stávání“ se sociálním pracovníkem. Tento moment má také velmi silný motivační prvek pro zvládnutí studia a ochotu vykonávat v budoucnosti profesí, která na studenty bude klást vysoké nároky. Zvědomělý proces konstruování profesní identity pomocí portfolio může napomoci k adaptabilitě, kterou Hlaďo (2016) považuje společně s profesní identitou za dvě hlavní metakompetence nezbytné pro konstruování kariéry.

Portfolio – nástroj pro zachycení procesu formování profesní identity

Pojem portfolio je v odborné literatuře vymezen poměrně jasně. Nejčastěji se používá vysvětlení, že se jedná o „soubor

dokumentů, osobní dokumentace vzorůk vlastních prezentací, písemných prací a úkolů, projektů, průzkumů, esejí i posudků, certifikací“. (ABZ Slovník cizích slov 2) Pojem portfolio je z historického pohledu užíván především v ekonomii, bankovníctví, managementu, architektuře, umění. V současné době nachází uplatnění i ve vzdělávání, personalistice, a to zejména v oblasti profesního a osobního rozvoje stávajících i budoucích zaměstnanců.

S portfoliem může profesionál pracovat celý profesní život, přičemž svoji specifickou roli má práce s portfoliem v době studia. Pro účely této statě je v popředí zájmu právě studentské portfolio. Spilková (2007) popisuje portfolio studenta jako „uspořádaný soubor prací a materiálů za určitou dobu výuky, který poskytuje informace o procesu a výsledcích profesního rozvoje studenta. Je nástrojem k hodnocení profesních kompetencí a k sebehodnocení a seberízení studenta.“ (Spilková, 2007: 15) Obdobně portfolio definuje i Vašutová (2002), popisuje, že „studentské portfolio lze označit za nadčasový produkt průběžného aktivního studia. Jeho podstata spočívá v inventarizaci veškerých písemností, dokumentů a intelektuálních produktů, které student vytváří nebo získává jako cenné materiály v průběhu části nebo celého studia.“ (Vašutová, 2002: 234)

Charakteristiku portfolio definuje i Píšová (2007), představuje ho jako „soubor materiálů, dokumentů/artefaktů (výtvorů), který je:

- strukturovaný;
- selektivní;
- reprezentativní;
- srozumitelný „publiku“. (Píšová, 2007: 40)

Portfolio je fenoménem dnešní doby a mnoho oborů v profesní přípravě s portfoliem pracuje jako s užitečným nástrojem pro mapování osobního a profesního rozvoje/vývoje studenta. Také v prostředí oboru sociální práce se portfolio ve vzdělávání studentů stalo přirozenou a základní součástí jejich profesní přípravy. Zkušenost s využíváním portfolia je na školách v ČR různá,¹ v mnoha případech je ale využíváné především v rámci praktického vzdělávání. Vzdělávací standard dle ASVSP² doporučuje práci s portfoliem v oddíle s názvem Odborná praxe: „odborná praxe je systematicky plánována, koordinována a hodnocena na základě plnění úkolů, kterými studující prokazují dosažení vzdělávacích cílů. Důkazy o osobnostním a profesním růstu studující dokládají v portfoliích.“ (ASVSP, 2014)

Další text vychází z předpokladu, že práce s portfoliem se může zaměřit na celé studium oboru sociální práce, nejenom na praktické vzdělávání. Tento způsob práce je ve větší zvyklosti spíše na školách v zahraničí, v ČR se jedná zatím o ojedinělé případy.³ Zaměření se na celé studium nabízí větší prostor pojmut práci s portfoliem jako komplexní práci s tématem profesní identity studentů. Vzdělavatel musí pro tyto účely formování profesní identity zapracovat do systému kurikula oboru a následně je užitečně nabídnout studentům průvodce,⁴ který proces zvědomění si své osobní, sociální i profesní identity pomáhá pojmenovávat, vytváří prostor pro sebereflexi a reflexi

- 1 Stovování využití portfolia na školách, kde se připravují studenti v oborech sociální a humanitární práce není předmětem této studie.
- 2 ASVSP Asociace vzdělavatelů v sociální práci <https://www.asvsp.org/standardy/>
- 3 Viz dobrá praxe na Caritas VOŠ sociální www.caritas-vos.cz
- 4 Průvodcem je mladá osoba, která provází studenta jeho studiem. Jedná se o pedagoga, tutora nebo supervizora (profesionál v oboru sociální práce nebo příbuzném oboru), kteří jsou na průvodcovskou roli připraveni, znají své kompetence, rozumí procesy průvodcovství a vnímá práci se studentským portfoliem jako nástroj pro formování profesní identity u studenta oboru sociální práce.

i zpětnou vazbu. Student se v průběhu setkávání s průvodcem studiem posouvá na dráze konstruování profesní identity a získává návyky, jak tento proces zachytit, popsat, zreflektovat a na konec přijmout jako přirozenou součást sebe sama.

Portfolio naplňuje řadu cílů. Spilková (2007) představuje několik oblastí, ke kterým práce s portfoliem směřuje:

- učít studenty průběžnému, systematickému zaznamenávání a reflektování dlouhodobého procesu stávání se profesionálem a postupnému objevování sebe v roli budoucí profesí;
- učít studenty dokumentovat jednotlivé fáze profesního rozvoje (identifikovat pokroky i problémy), vracet se k nim, hodnotit a přehodnocovat;
- podporovat individualizaci profesionalizačního procesu, rozmanitost cest od laika k profesionáloví;
- podporovat autenticitu v profesním zrání (být sám sebou, nestylizovat se);
- podporovat autonomní učení, autorregulaci, odpovědnost za svůj rozvoj;
- umožnit zpracovávat zážitky z praxe, využít významu prožívání v profesním rozvoji (propojení kognitivních a emočních dimenzí);
- učít konkrétním strategiím sebereflexe;
- pomoci uvědomovat si význam systematického zamýšlení nad sebou, ohlédnutí se za svým jednáním, postoji, myšlenkami, city pro profesní růst (rozvíjet potřebu sebereflexe). (Spilková, 2007: 15)

Pišová (2007) pak formuluje vlastní pojetí cílů portfolia. Popsuje čtyři cíle, které zformulovala jako „v ang. terminologii

self-review, self-evaluation, selfassessment a self-appraisal (v češtině přibližně: sebe-zkoumání, sebe-posuzování, sebe-hodnocení, sebe-ocenění)“ (Píšová, 2007: 42)

Zásadní je uvědomit si, jaký přínos má práce s portfoliemi pro studenta. Syslová a kol. (2018) poukazují na fakt, že pro studenta je důležité nejenom výstupní portfolio, které studenti vytvořili, ale i samotná cesta, kterou absolvovali při jeho zpracování a přemýšlení o něm, a to s využitím reflexe a sebereflexe nad vhodnými důkazy svého osobního/profesionálního rozvoje. „Z tohoto hlediska je portfolio transformačním nástrojem, prostředkem pro profesní učení, a to v celoživotním horizontu.“ (Syslová a kol., 2018: 8)

Na myšlenku přínosu portfolia pro studenty navazuje i Píšová (2007), když definuje dvě základní funkce, ze kterých vycházejí dva základní typy studentských portfolií:

1 Portfolio vývojové (*developmental*, někdy také *process portfolio*), jež má zejména formativní funkci. Takové portfolio dokumentuje profesní rozvoj studenta, jinými slovy, odpovídá spíše na otázku „Kým se stávám a jak?“ než na otázku „Kdo jsem?“. Může spojovat perspektivu retrospektivní a akční, tj. jeho součástí mohou být na základě reflexe formulované akční body, konkrétní specifické cíle pro blízké období.

2 Portfolio prezentační (*showcase portfolio*, někdy tzv. *product portfolio*), pro jehož sumativní funkci můžeme využít metaforu „výkladní skříň“: jde především o dokumentaci vlastních profesních kvalit, úspěchů, silných profesních stránek. Z označení vyplývá mimo jiné i to, že se předpokládá prezentace takového portfolia konkrétnímu

„publiku“, ať v písemné, či ústní podobě, s čímž je spojeno jeho případné vysvětlení i obhajoba. Procesy reflexe jsou i zde samozřejměm základnou – z nich vychází výběr dokumentů, materiálů a artefaktů. (upraveno podle Píšová, 2007: 42)

O přínosu portfolia píše i Havlíčková (2012), předává studentům apel na užitečnost portfolia ve vztahu k jejich profesní identitě. „Portfolio by mělo postihovat váš postoj k profesi. Zachycuje vaše schopnosti, osobní zaměření i vnitřní přesvědčení. Při jeho vytváření posilujete sebedůvěru a třibíte svůj vkus. Tím, že shrmažďujete výsledky práce za určité období, vidíte vlastní posun v čase. Vraťte se k tomu, co jste prožili, co jste zvládli či nezvládli, můžete zde navázat a dále tuto zkušenost rozvíjet a proměňovat. Portfolio umožňuje stráždat „pozitivní způsoby své práce“, současně se učít vidět své slabé stránky a nalézat odvalu s nimi pracovat.“ (Havlíčková, 2012: 19)

Při práci se studenty je nutné ujasnit si, k jakým cílům se směřuje a jaké funkce portfolio naplňuje. Velkým rizikem práce s portfoliemi může být „honba“ za materiály, ale bez zásadního přínosu pro studenta. Průvodce ze strany vzdělavatele i student musí mít neustále na paměti, že kvalita je důležitější než kvantita.

Průvodcovství je forma podpory studentům, které jako pojem v odborné literatuře není explicitně popisován. Je možné převzít určité fragmenty z obsahu pojmů jako tutoring, mentoring, koučování, kariérové poradenství, intervize, supervize. Průvodcovství studiem je autonomní způsob práce se studenty. Pro studenta představuje podporu a partnerství při zvládání nároků vyplývajících se studia, posiluje jeho motivaci, schopnost sledovat svůj profesní rozvoj v podobě zvládání kompetencí,

včetně osobního rozvoje s využitím technik reflexe a sebereflexe. Průvodcovství má za cíl provázet studenta v období pregraduálního studia procesem autonomního formování vlastní profesní identity.

Průvodcovství⁵ je vymezeno jako provázání studenta studiem s cílem:

- porozumět smyslu studia a hodnotám oboru;
- převzít odpovědnosti (studenta) za proces vzdělávání;
- posílit motivaci ke studiu;
- zvedomit a umět reflektovat a vyhodnotit vlastní cestu studiem (vztah k oboru a pojetí vlastní profesní identity);
- umět převést zažité zkušenosti do pracovního/profesionálního vztahu: sociální pracovník – klient;
- posílit dovednosti reflexe, sebereflexe a sebehodnocení;
- umět přijímat, zpracovat a podávat konstruktivní zpětnou vazbu;
- umět pojmenovat překážky/úspěchy/chyby/posuny;
- umět reflektovat/vyhodnotit svůj aktuální stav na cestě studiem a poznat, v jaké fázi naplnění kompetencí se nachází;
- umět pracovat ve skupině – podpora týmové spolupráce a poskytování vzájemné podpory mimo jiné sdílením;
- naučit se vést portfolio a porozumět jeho smyslu a užitečnosti pro studenta i sociálního pracovníka. (Interní metodika Provázání studenta studiem, 2020)

⁵ Následující text bude vycházet z Metodiky průvodcovství, která vznikla v týmu průvodců na Caritas VOŠ sociální v roce 2020.

Vzdělávací diskurzy jako inspirace pro práci s portfoliem

Spolupráce mezi průvodcem a studentem při vzniku i v průběhu tvorby portfolio je zásadní. Průvodce při svém provázání může využít teoretické přístupy, které pomohou při reflexi a sebereflexi studentům pochopit, proč se některé události staly, jak si je vysvětlit a jak se z nich poučit. Existuje více teoretických konceptů, ze kterých je možné při práci se studentem vyjít. Například Spilková (2019) popisuje, která paradigma a teoretické koncepty je možné využít v terciárním vzdělávání. Mezi hlavní koncepty řadí akademický, kompetenční a profesionalizační model, z paradigmat ve vzdělávání uvádí reflektivní, realistické, humanistické, badatelské, klinické a reflexivní.

Pro účely této stati byl vybrán konstrukt dr. Navrátilové a doc. Navrátila, kteří popsali čtyři základní diskurzy uplatněné ve vzdělávání v sociální práci. Praktická, konkrétní práce s portfoliem nabízí potenciál využít všechny čtyři přístupy.

Navrátilová, Navrátil (2016) konstatují, že vzdělávání v sociální práci je v důsledku nejasně zformulovaného cíle a obsahu sociální práce v ČR velmi variabilní. Jednotlivé školy se od sebe liší mimo jiné i tím, kterým aspektům ve vzdělávání přikládají největší význam. Může se jednat o preferenci teoretických znalostí, výzkumné činnosti, v jiné instituci je důraz kladen na praktické vzdělávání, v dalších případech je prioritou seberozvoj, sebezpoznání, kritické myšlení.

Kvalitní vzdělávání v oboru sociální práce bezesporu musí integrovat do svého kurikula všechny zmíněné aspekty a napomáhá vytvořit individuální koncept, který bude jedinečný, zároveň bude vycházet z povinných zásad (vzdělávací standard ASVSP). Výsledkem bude sociální pracovník připravený

na výkon své profese. Diskuze nad vzdělávacími diskurzů ve vzdělávání v rámci terciárního vzdělávání není tématem pouze v sociální práci. Aktuálně se podobné diskuze odehrávají napříč mnoha obory v ČR.

Vybranými přístupy (diskurzů) ve vzdělávání sociální práce jsou dle Navrátilové, Navrátila (2016):

- 1 vědecký diskurz;
- 2 kompetenční (výcvikový) diskurz;
- 3 reflexivní diskurz;
- 4 sociálně-pedagogický diskurz.⁶

Autoři se při představení drží jednotné struktury. Nejprve definují východiska diskurzu, navazují konkrétními přístupy ve vzdělávání a vymezují klíčové hodnoty diskurzů, nakonec se zamýšlí, jak v konkrétním diskurzu pracovat s tématem profesní identity studentů. Cílem této stati není interpretovat původní text autorů, ale poukázat na to, jak využít zmíněných diskurzů a jejich fragmentů může přispět ke kvalitní práci se student-ským portfoliem. Zvědomění může pomoci průvodcům volit vhodné metody práce se studenty, kteří získají sami pro sebe odůvodnění, proč s portfoliem pracují právě zvoleným přístupem. Tento rozměr může být pro studenty užitečný i sekundárně, a to pro budoucí práci s klienty v terénu sociální práce. Pro stručný přehled je na vedlejší straně představena tabulka

Portfolio jako nástroje rozvoje profesní identity studentů oboru sociální práce

	Vědecký diskurz	Kompetenční diskurz	Reflexivní diskurz	Sociálně pedagogický diskurz
Obecná východiska	Sociální práce jako věda	Sociální práce jako řemeslo	Sociální práce jako reflektující partnerství	Sociální práce jako zmocňující a rozvojeová aktivita
Klíčová hodnota	DŮKAZ	KOMPETENCE	REFLEXE	ZMOCNĚNÍ/ROZVOJ
Přístup ke vzdělávání	Cílem je vychovat experta, který ví, co je pro klienta nejlepší	Cílem je vychovat experta, který umí problém vyřešit	Cílem je vychovat experta, který usiluje o porozumění	Cílem je vychovat experta, který prohlubuje své kritické myšlení
Pojetí identity SP	Expertní profese	Technická profese	Participující profese	Zmocňující profese

Tab.: Přehled diskurzů ve vzdělávání v SP (Navrátilová, Navrátil, 2016: 12)

Navrátilové, Navrátila (2016), ve které jsou diskurzů srozumitelně charakterizovány.

Při studování výše představených diskurzů se zdá být jejich využití pro obsah, strukturu a způsob práce se student-ským portfoliem jako velmi přínosné. Nemělo by se ale jednat o selektivní výběr jednoho z diskurzů, je spíše žádoucí integrovat do spolupráce nad studentským portfoliem všechny čtyři způsoby.

Vědecký diskurz nabízí při práci s portfoliem prostor pro reflexi získaných (vědeckých) znalostí. V případě portfolia mohou být studenti vedeni především k aplikaci teoretických znalostí a postupu do praxe a také z praxe do teorie. Oblast praktického vzdělávání nabízí velký prostor pro propojení teorie s praxí. Práce s portfoliem v kontextu vědeckého diskurzu je postavena na důkazech, kterými student prokazuje schopnost aplikovat a využívat teoretická, objektivně měřitelná data. Navrátilová, Navrátil (2016) uvádějí, že „důkazy se využívají především ve fázi, kdy se sociální pracovník v roli experta rozhoduje pro

6 Diskurz – pro účely tohoto článku je d. pojatý dle Vašáta následovně: „diskurz jako speci-fický způsob mluvení a rozumnění světu (nebo jeho aspektům)“. Jiří Homoláč (2006: 329) mluví o diskurzu jako o „užívání jazyka, event. dalších znakových systémů – členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou (teoretický i jednolitve) a/ nebo v určité oblasti společenského života a/ nebo v komunikaci o určitém tématu.“ Je tedy zřejmé, že jde o určitou významovou reprezentaci světa, která je vyjednávána v sociální interakci a řízena svými specifickými pravidly“. (Vašát, 2009)

určitou intervenci (řešení klientova problému). Aby se snížilo riziko špatných rozhodnutí, která jsou udělána na základě nepodložených domněnek, stereotypů či dokonce předsudků, musí být rozhodnutí podloženo výzkumnými zjištěními.“ (Navrátilová, Navrátil 2016: 44)

Je i na učitelích, aby svoji výuku a zvědečtění sociální práce byli ochotni a schopni převádět do praktického využití v každodenní praxi sociální práce. Student tím získá pozitivnější vztah k teoretické výuce, posílí se i jeho motivace k dalšímu studiu a teoretickému bádání (např. organizovat výzkumná šetření, číst i psát akademické texty, prezentovat své poznatky na studentských konferencích, analyzovat a evaluovat praktickou sociální práci v kontextu akademického a vědeckého poznání). Je žádoucí, aby na tento způsob přemýšlení a aplikace teorie do praxe byli připraveni i mentoři na praxi.

Kompetenční diskurz je postaven na kompetenčních modelech, které charakterizují a popisují aktuálně vnímanou pozici/výkon, obsah, náplň práce sociálního pracovníka. Vlivem rozvoje výkonového přístupu v posledních dekáдах, je tlak na kompetenční model poměrně velký. Může to souviset i s podminkami a situací u zaměstnavatelů, kdy na zaměstnance je kladen velký tlak na jejich pracovní výsledek. V tomto kontextu se sociální práce dostává do slepé uličky. V ČR není v profesní komunitě jasná shoda nad konkrétním kompetenčním modelem, ze kterého by se konstruovalo kurikulum studia a tím pádem i seznam kompetencí, které by v průběhu studia student naplňoval a reflektoval. Pro práci s portfoliem v duchu kompetenčního modelu je nutné kompetence vydefinovat, nicméně může tím vzniknout určitý zmatek a nepřehlednost napříč školami v ČR. Nakořlí jsou dva předchozí modely jasně popísané a strukturované, o to více je *reflexivní* model subjektivní, individualizovaný

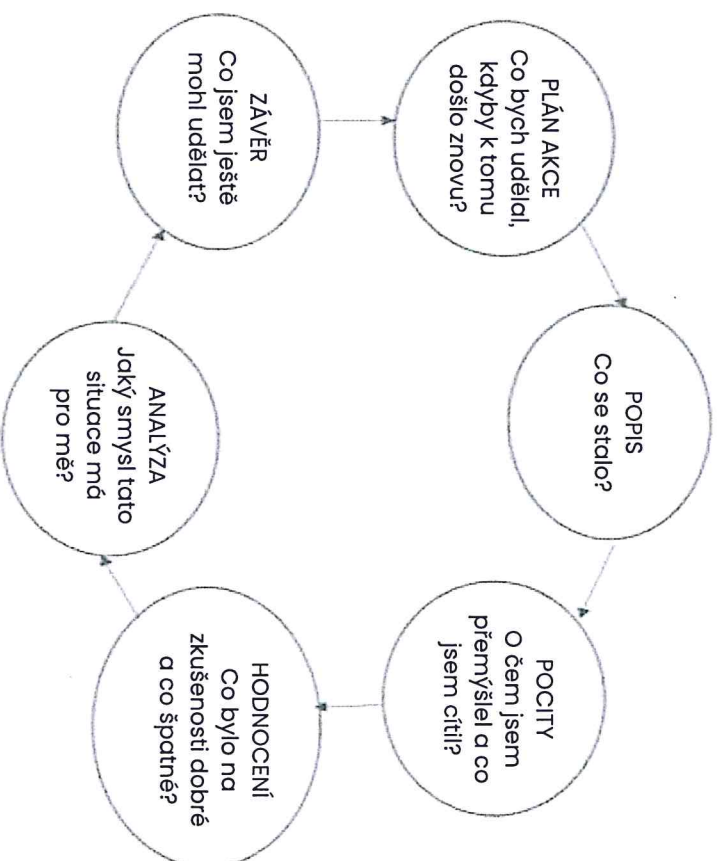
a je situačně podmíněn. Kontexty hrají v reflexivním diskurzu zásadní roli. Každý student si pro reflexi v portfoliu přináší své zážitky, dojmy a pocity, které se stávají právě díky mnoha kontextům pro studenta významné. Glumbíková (2020) kategorizuje oblasti reflexe, ty mohou být vhodné pro práci s portfoliem. Jedná se o úroveň:

- 1 interpersonální (osobní);
- 2 interpersonální (vztahová);
- 3 kontextuální (kontextem je myšlena teoretická základna, ze které sociální pracovník vychází – teorie a metody sociální práce);
- 4 kritická (politické, etické, sociální i oborové kontexty, včetně tématu stavu profesní identity).

Glumbíková (2020) dále zmíněné úrovně konkretizuje. Pro práci s portfoliem se jedná o vhodná témata a témi jsou: zefektivnění a zkvalitnění intervence SP, získání nadhledu a odstupu od případu, evaluace intervence, vyvažování mezi pomocí a kontrolou, vyladění se na klienta, práce se zplnomocněním, nevhodností přístup, nastavení hranic, odpovědnost a vztah mezi pracovníkem a klientem, práce s chybou a reflexivní přístup jako technika práce s klientem.

V reflexivním modelu je k takovému uvažování student záměrně veden a vybízen. Průvodce (tutor, mentor) učí studenty používat reflexi, sebereflexi a zpětnou vazbu, a to nejenom v ústní, ale i písemné formě. Proces (cyklus) reflexe popsal Gibbs (1988). Tento postup je vhodný při reflexi zážitků v procesu učení (zaznamenávání do studentského portfolia) využívat.

Mezi studentem a průvodcem je nutné nastavit bezpečný prostor, který umožní sdílení/reflexi studentů. Tímto způsobem

si student prožije vztah založený na partnerství. Tento moment a síla vlastního prožitku studenta připravuje na budoucí profesní vztah sociální pracovník–klient. V reflexivním modelu se také vytváří prostor pro pochopení sebe sama jako budoucího profesionála v oboru sociální práce i pro reflexi cesty od počátku studia, vstupu do profese až po jeho ukončení, i po celou profesní kariéru. Reflexivní model vede k tematizování svoji profesní identity a podrobuje reflexi vlastní i oborové hodnoty, přesvědky, stereotypy i důležité momenty, které student prožil, prožívá a v budoucnosti prožije.

Sociálně-pedagogický diskurz nabízí studenty především ke kritické reflexi a kritickému myšlení. Glumbíková (2020) tento pojem vysvětluje jako „myšlenkovou otevřenost pro odlišné názory na svět s přihlédnutím k předpokladům a více či méně systematickému procesu myšlení od zisku informací po docházení k závěrům“. (Glumbíková, 2020: 16)

Sociálně pedagogický diskurz vede studenty k propojení všech výše zmíněných strategií. Student ve svých úvahách o sobě i o své profesi přemýšlí s využitím teoretických poznatků (vědecký diskurz), vědom si svých profesních rolí (kompetenční diskurz), včetně velké snahy o porozumění situacím (reflexivní diskurz), do kterých je student/sociální pracovník postaven. Navrátilová a Navrátil (2016) tuto myšlenku podporují, když píše, že sociálně pedagogický diskurz vede studenta k přemýšlení a uvědomění si svého pokroku a růstu. Ale nejen to. Jedná se i o znalosti a dovednosti, ale „především o hlubší uvědomění si sebe samého, svých osobních východisek a jejich vlivu na výkon sociální práce“. (Navrátilová, Navrátil, 2016: 5)

Závěr

Cílem předkládaného textu bylo zreflektovat význam studentského portfolia v pregraduálním vzdělávání jako efektivní nástroj pro formování profesní identity studentů oboru sociální práce v kontextu vzdělávacích diskurzů.

Studentské portfolio bezesporu nabízí možnosti, jak se studenty efektivně pracovat, jakým způsobem je rozvíjet, formovat a připravit na budoucí profesi. V závěru musím konstatovat, že hledání teorie v odborných textech nabízí pro pojetí práce se studentským portfoliem mnoho cest, po kterých se vydát. Inspirace výše zmíněnými vybranými diskurzy může být užitečná především pro zástupce vzdělávacích institucí v terciárním vzdělávání. Je vzhledem ke kvalitě procesu vzdělávání žádoucí, aby teoretický rámec pro vedení studentů při zpracování portfolia byl týmově prodiskutovaný a všemi pedagogy přijatý, jako způsob práce, který propojuje a spojuje všechny zúčastněné, ať už se jedná o studenty, pedagogy, tutorů nebo mentory v praxi.

V závěru budou zformulována doporučení pro zavedení práce se studentským portfoliem do vzdělávání se zaměřenou pozorností na formování profesní identity studentů jako primární cíl portfolia.

Pro práci se studentským portfoliem je nutné dát tématu důležitost a prioritu.

Práce s portfoliem musí mít v kurikulu své explicitní místo, a to nejenom v kontextu praxe.

Je nutné v procesu tvorby studentského portfolia zajistit týmovou spolupráci všech – pedagogů, tutorů, supervizorů, mentorů, včetně studentů a budoucích zaměstnavatelů.

Ujasnit si cíle práce s portfoliem, zejména naučit se pracovat s hodnocením studentů, s jejich sebezrozvojem, naučit studenty

Portfolio jako nástroje rozvoje profesní identity studentů oboru sociální práce

plánovat rozvoj v oblasti osobní i profesní, uvědomit si proměny a vývoj individuální profesní identity během studia, explicitní propojení teorie a praxe.

Je nezbytné formulovat teoretický rámec portfolia, z něhož vyplýne obsah portfolia, metody práce se studentem a způsob hodnocení.

Student potřebuje mít průvodce nebo tým průvodců, kteří ho na cestě zpracováním portfolia provází po celou dobu studia.

Zahájit diskuzi se zaměstnavateli o důležitosti a významu profesního/studentského portfolia a přijetí portfolia za efektivní způsob a nástroj kariérního růstu a rozvoje sociálních pracovníků v praxi.

Literatura a zdroje

- ASVSP. Minimizální standard vzdělávání v sociální práci. In: *Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP)* [online]. 6. 5. 2021 [cit. 19.10.2021]. Dostupné z: <https://www.asvsp.org/standardy/>
- BAČOVÁ, Viera. Identita v sociální psychologii. In: VÝROST, Jozef a SLAMĚŇÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997, s. 109–126. ISBN 80-858866-20-X.
- DOBROW, Shoshana R. a HIGGINS, Monica C. Developmental networks and professional identity: a longitudinal study. In: *Career Development International* [online]. 2005/10 (6/7), s. 567–583 [cit. 06.11.2021]. DOI: 10.1108/13620430510620629. ISSN 1362-0436. Dostupné z: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/13620430510620629/full/html>
- GIBBS, Graham. *Learning by Doing. A Guide to Teaching and Learning Methods*. Oxford: Oxford Brookes University, 1988. ISBN 10-1853380717.
- GLUMBIKOVÁ, Kateřina. *Reflexivita u sociální práce s rodinami*. Praha, Grada Publishing, 2020. ISBN 978-80-271-1381-1.
- HAVLICKOVÁ, Monika. *Tvorba a využití profesního portfolia pro formování odborných kompetencí studentů*. Praha: Vyšší odborná škola sociálně právní v Praze, 2012. ISBN 978-80-905109-6-8. Dostupné také z: <https://www.poradevnpk.cz/data/attachments/metodicke-materialy-ke-stazeni/PORTFOLIO%20ve%20%CS%AIkole.pdf>
- HLAĐO, Petr. Psychosociální konstrukce adaptability z pohledu teorie a empirické evidence – přehledová studie. In: *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*. 2016, 6 (3), s. 102–125. ISSN 1804-526X. DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele20160603102>. [cit. 17.11.2021]. Dostupné z: https://lifelonglearning.mendelu.cz/media/pdf/LLL_20160603102.pdf
- HOLUBOVÁ, Kateřina. Koncept identity na poli sociologické teorie. In: *Stručná sociologická XXI. Sociologie na hranicích*, s. 31–49. Praha: ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE [online]. [cit. 22.01.2021]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/4563/AUC%20PaH%20Sociologica_XXI_2_2016_31-49.pdf

QUO VADIS další vzdělávání v sociální práci?

- GAVORA, Peter. Rozhodnutí stát se učitelem – pohled kvalitativního výzkumu. In: *Pedagogická revue*, 2002, 54 (3), s. 240–256. ISSN 2585-8424. [cit. 29.10.2021]. Dostupné z: <https://is.ujps.sk/~andrej/kova/vyucha/RIS2/Gavora.pdf>
- JURČÍK, Miroslav. Profesi identity učitele: determinanty a transformace perspektivou kvalitativního výzkumu. In: *Sborník anotací příspěvků XXVIII. ujořoční konference České asociace pedagogického výzkumu*, s. 80–81. 2020 [cit. 13.11.2021]. ISBN 978-80-7599-196-6. Dostupné z: https://dokumenty.osu.cz/pdf/capv/sbornik_CAPV_Ostrava_Rozmanitost_podpory_uceni.pdf
- NAVRÁTLIOVÁ, Jitka a NAVRÁTLIL, Pavel. Vzdělávající diskurz v sociální práci. In: *Sociální pedagogika | Social Education*, 2016, 4 (1), s. 38–46. ISSN 1805-8825. [cit. 29.10.2021]. Dostupné z: https://wp-content/uploads/2016/04/STUDIE-SocEd_Vzdelavaci-diskurz-v-socialni-praci.pdf
- PÍŠOVÁ, Michaela. Portfolio v profesní přípravě učitele. In: *Portfolio v profesní přípravě učitele*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007. ISBN 978-80-7395-024-8. [cit. 05.11.2021]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/11543798-Portfolio-v-profesni-priprave-ucitele-editor-michaela-pisova.html>
- RŮŽIČKOVÁ, Daniela a MUSIL, Libor. Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? In: *Sociální práce | Sociálna práca*, 2009 (3), s. 79–92. ISSN 1213-6204.
- SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Identita. In: *scs.abz.cz. Slovník cizích slov – online hledání [online]*, 2021 [cit. 19.11.2021]. Dostupné z: https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=identika&typ_hledani=prefix
- SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Portfolio. In: *scs.abz.cz. Slovník cizích slov – online hledání [online]*, 2021 [cit. 19.11.2021]. Dostupné z: https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=portfc3%B3io&typ_hledani=prefix
- SPILKOVÁ, Vladimíra. *Význam portfolio pro profesní rozvoj studentů učitelství*. In: PÍŠOVÁ, Michaela. *Portfolio v profesní přípravě učitele*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007. s. 7–20 [cit. 05.11.2021]. ISBN 978-80-7395-024-8. Dostupné z: <https://docplayer.cz/11543798-Portfolio-v-profesni-priprave-ucitele-editor-michaela-pisova.html>
- SPILKOVÁ, Vladimíra. Přístupy k výuce pedagogiky v kontextu měnících se paradigmat v učitelském vzdělávání. In: *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*, 2019 (3), s. 269–291 [cit. 11.11.2021]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/pedagogika/article/view/1600>
- SVSLOVÁ, Zora, PÍŠOVÁ, Michaela, RODOVÁ Veronika, GRŮZOVÁ Lucie a STADLEROVÁ, Hana. *Profesní portfolio v přípravě učitelů mateřských škol a 1. stupně základních škol*. Brno: Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-9059-0. [cit. 05.11.2021]. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/ibrary/catalog/view/1013/3143/791-3/0#preview>
- ŠVAŘIČEK, Roman. *Narrativní a sociální konstrukce profesní identity učitele experta*. Brno, 2009 [cit. 17.11.2021]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milan Pol, CSc. Dostupné z: https://is.muni.cz/h/12302/fc_d/SVARICEK_Narrativni_a_socialni_konstrukce_profesni.pdf
- V AŠÁT, Petr. *Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi*. Přebledové studie 04/09. CAAT Západočeská univerzita FF ZČU [online]. 2009 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/download/317_vasat_kriticka_diskurzivni_analyza_socialni_konstruktivismus_v_praxi.pdf
- V AŠUTOVÁ, Jaroslava. Studentské portfolio. In: *Strategie újnyky ne uysokoškolském vzdělávání*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2002, s. 234–239. ISBN 80-7290-100-1.
- WIEGEROVÁ, Adriana a GAVORA, Peter. Proč se chce stát učitelkou v mateřské škole? Pohled kvaliativního výzkumu. In: *Pedagogická orientace*, 2014 (4) [cit. 2021-11-16], s. 510–534. ISSN 1805-9511. Dostupné z: http://www.w2.ftjca.cz/~bauman/KPD_NUP_KUP/Vyzkumne_studie/1873-2027-1-SM.pdf

Portfolio jako nástroje rozvoje profesní identity studentů oboru sociální práce

ZYDŽIŮNATĚ, Vilma a CRISAFULLI, Simona. Interakce mezi vysokoškolskými studenty a vyučujícími jako nástroj rozvoje profesní identity studentů. In: *Aula*, 2013, vol. 21, č. 1, s. 5–19 [cit. 2021-11-13]. ISSN 1210-6658. Dostupné z: https://www.csvs.cz/wp-content/uploads/2019/01/Aula_01_2013_ZY_CR_98-83.pdf